

KLJUČNA PITANJA

Situacija interno raseljenih lica
u Srbiji i Crnoj Gori

MAJ 2005.

MKCK

Uvod

Izveštaj Međunarodnog komiteta Crvenog krsta o ključnim pitanjima predstavlja važan deo Kampanje javnog zalaganja MKCK-a za interno raseljena lica u Srbiji i Crnoj Gori iz maja 2005. On se poklapa sa prestankom svih aktivnosti Međunarodnog komiteta Crvenog krsta na planu pomoći interno raseljenoj populaciji u Srbiji i Crnoj Gori koje su neprekidno sprovedene od 1999. godine. Ovde su izneta neka završna razmišljanja o uticaju tih aktivnosti MKCK-a, pri čemu je posebna pažnja obraćena na humanitarno i pravno okruženje, u kome interno raseljena lica žive, kao i nivo zaštite koju uživaju.

U ovome izveštaju se pozivamo na nalaze nedavno završenog kompletnog Internog pregleda programa ekonomske sigurnosti koje je MKCK sproveo između 2001. i 2004. a koji su pokazali uticaj postignut putem relativno novih pristupa za MKCK, odnosno tri Mikro-ekonomske inicijative i Programa novčane pomoći.

U sklopu Internog pregleda iz 2005, MKCK je izvršio i Procenu ekonomije domaćinstava u pogledu potreba interno raseljene populacije u Srbiji i Crnoj Gori. Nalazi ove procene posebno su istaknuti, jer objašnjavaju dugoročne humanitarne potrebe interno raseljene populacije koje su same po sebi tesno povezane sa šire shvaćenim pitanjima zaštite kojima se MKCK bavi.

Kristijan Bruner (Christian Brunner)
**Šef beogradske delegacije MKCK
za Srbiju i Crnu Goru**
5. maj 2005.

Sadržaj

1. Rezime ključnih pitanja.....	5
2. Istorijat	7
2.1 Kontekst	7
2.2 Raseljavanje u Srbiju i Crnu Goru	7
3. Humanitarna situacija	9
3.1 Humanitarne praznine	9
3.2 Profil siromaštva.....	12
4. Pravni problemi i problemi zaštite	14
4.1 Pravni status interno raseljenih u Srbiji i Crnoj Gori.....	14
4.2 Posebna problematika interno raseljenih u Crnoj Gori.....	15
4.3 Teškoće s dokumentima	16
4.4 Ispunjavanje uslova za pomoć države.....	16
5. Pristup MKCK-a u pružanju pomoći	18
5.1 Program novčane pomoći.....	18
5.2 Mikorekonomske inicijative	19
5.2.1 Program namenskih donacija	19
5.2.2 Program mikrokredita.....	19
5.2.3 Program stručne obuke.....	20
5.3 Efekti pristupa pomoći MKCK-a	20
6. Preporuke.....	23

1. Rezime ključnih pitanja

Materijalne potrebe:

Ukupna humanitarna situacija u Srbiji i Crnoj Gori, kao i postepeno obustavljanje aktivnosti koje je MKCK sprovodio na planu ekonomske sigurnosti izaziva zabrinutost da će materijalne potrebe ugroženih interno raseljenih lica (IRL) u velikoj meri ostati nerešene kako u bliskoj budućnosti tako i u predstojećem srednjoročnom periodu. Od vremena kada su napustili svoja ognjišta pa sve dosad, MKCK je stalno brinuo o populaciji raseljenih koja je prinuđena da živi u nepoznatom okruženju uz slabe javne službe i rastuću nezaposlenost. Ovo raseljavanje koje i dalje traje pogoršava ugroženost interno raseljenih lica, i ne može i dalje da opravda akciju prvenstveno zasnovanu na humanitarnoj pomoći. Sada su neophodne dugoročne intervencije bolje strukturisane prirode, koje hitno treba da preduzmu oni koji su direktno odgovorni za socijalno staranje o stanovništvu za koje su nadležni. Ova situacija opravdava završetak aktivnosti MKCK-a na planu pomoći interno raseljenim licima. U okviru šire populacije, interno raseljena lica su i dalje posebno ugrožena izvesnim negativnim pratećim pojavama koje sa sobom nosi ekonomska tranzicija, pri čemu im samo odmaže činjenica da ih nacionalno zakonodavstvo i socijalna politika i dalje lišavaju mnogih prava. Procena ekonomije domaćinstava interno raseljenih lica u Srbiji i Crnoj Gori koju je MKCK naručio u aprilu 2005. naglašava da položaj mnogih interno raseljenih lica jeste i sada, a biće i ubuduće, možda i teži nego što je bio u vreme kada su raseljeni.

Pravni problemi i problemi zaštite:

MKCK i dalje zabrinjava neizvestan pravni status interno raseljenih lica u Srbiji i Crnoj Gori. Situacija u kojoj oni ostaju anonimni, lišeni mnogih prava i sredstava, i u stalnoj opasnosti da budu diskriminisani u odnosu na lokalno stanovništvo, potencijalno izlaže izvesne kategorije interno raseljenih lica, a naročito žene, decu i manjinske grupe, dodatnim pritiscima koji zahtevaju intervenciju vlasti. Ove intervencije bi trebalo da vode ne samo zakonskom regulisanju njihovog statusa, već i većem poštovanju prava interno raseljenih lica u praksi.

Uspešnost novih pristupa:

Od 2001. do 2004, MKCK je realizovao, u različito vreme, tri Mikroekonomske inicijative (MEI), a 2004. godine i Program novčane pomoći (PNP) u korist interno raseljenih lica. Iako su ovi programi predstavljali relativno novi pristup za MKCK, oni su ipak dokazali da rešenja koja korisnicima pružaju mogućnost sopstvenog izbora imaju trajan humanitarni efekat, i

da, u slučaju Programa novčane pomoći, delimično se odnose i na pitanja uvažavanja njihovog pravnog statusa. "*Interni pregled Novčane pomoći i Mikroekonomskih inicijativa MKCK-a u Srbiji i Crnoj Gori*" iz 2005. dokazuje kako su ovi programi pomoći efikasno odgovorili na humanitarne potrebe raseljenih, ali i obnovili ili očuvali njihovo dostojanstvo, nadu i samopoštovanje. Omogućujući interno raseljenim licima da izađu iz anonimnosti, da se ponovo izbore za svoju ličnost, da razviju normalne ljudske odnose i interakciju sa lokalnim stanovništvom, i da im se ponekad uvažavaju pravni problemi; ovi programi su im takođe pružili i svojevrsnu zaštitu. Štaviše, nastojanja MKCK-a da raseljenim licima omogući da se ponovo oslone na sopstvene snage značajno su smanjila potrebu za lokalnom pomoći, a uvođenje na lokalno tržište ovih kolikogod skromnih sredstava koja su korisnicima data na raspolaganje putem programa, dovelo je do toga da im lokalno stanovništvo uzvрати boljom podrškom i iskazivanjem veće solidarnosti u teškim i neizvesnim trenucima.

2. Istorijat

2.1 Kontekst

Posle raspada jugoslovenske federacije 1991. Savezna Republika Jugoslavija (SRJ) bila je umešana u deceniju duge oružane sukobe sa nekadašnjim bratskim republikama, kao i na širem, međunarodnom nivou. Zbog ovih sukoba, Savet bezbednosti UN uveo je sankcije SRJ do potpisivanja Dejtonskog sporazuma krajem 1995. Posledice po privredu i živote ljudi bile su drastične i praćene padom prihoda po domaćinstvu za nekih 40%, a do 1994, čitavih 25% stanovništva živelo je ispod granice siromaštva.

Kao rezultat situacije na Kosovu, sankcije su ponovo uvedene 1998. Bombardovanje od strane NATO pakta 1999. godine preostaloj privredi i industriji SRJ dodatno je nanelo znatne štete. Zemlja je primila više od 500.000 izbeglica posle Dejtona i oko 230.000 interno raseljenih lica sa Kosova¹. Od 2000. godine do danas, Srbija je doživela niz daljih dramatičnih i destabilizujućih događaja, uključujući tu svrgavanje predsednika Miloševića i njegovo hapšenje, kao i razbuktavanje neprijateljstava i nasilja na jugu Srbije.

Srbija je 2003. i dalje bila u stanju političke i ekonomske neizvesnosti. Ubistvo predsednika Vlade Zorana Đinđića u martu 2003. dovelo je do uvođenja vanrednog stanja. Najvažniji prioriteti Vlade ostali su privredne reforme i borba protiv organizovanog kriminala. Međutim, nerešeni status Kosova, lako narušiva bezbednosna situacija na jugu Srbije i negativne prateće posledice pojedinih socijalnih reformi (kao što je suzbijanje sive ekonomije), učinili su da to nestabilno i krhko stanje traje i danas.

2.2 Raseljavanje u Srbiju i Crnu Goru

Procenjuje se da je sredinom 1999, kao posledica sukoba, u Srbiju i Crnu Goru sa Kosova prebeglo oko 230.000 ljudi.

Raseljavanje u Srbiju

U februaru 2005, Visoki komesarijat za izbeglice UN (UNHCR) procenio je da u Srbiji trenutno živi 208.135 interno raseljenih lica. Prema Komesarijatu za izbeglice Srbije (Kzi) procenjeno je da među njima ima oko 60.000 lica koja nisu Srbi. Ove manjinske grupe čine uglavnom Romi, ali

---

¹ Nacionalna strategija vlade Republike Srbije za rešavanje pitanja izbeglih, prognanih i raseljenih lica, novembar 2001, strana 4: "Srbija pruža utočište za 197.700 interno raseljenih lica, a Crna Gora za 32.200"

ima i 5.000 Albanaca, kao i predstavnika, kako procenjuje KZI, još trideset i jedne etničke grupe. U početku, interno raseljena lica su ostajala na jugu i u centralnoj Srbiji, blizu granice s Kosovom, očekujući svoj skori povratak. Međutim, tokom šest godina od kada su raseljeni, i kako se izgledi za njihov povratak bivali sve manji, mnoga interno raseljena lica preselila su se na sever ka centralnoj Srbiji i Beogradu, smatrajući da su tamo ekonomske mogućnosti veće.

Raseljavanje u Crnu Goru

Na osnovu podataka Komesarijata za raseljena lica Republike Crne Gore iz septembra 2004, u ovoj republici živi 18.019 interno raseljenih lica koja žive u Crnoj Gori, od kojih su oko 26% Romi, Aškalije i Egipćani (RAE). Ukupan broj interno raseljenih lica je značajno smanjen u odnosu na 28.493 interno raseljena lica iz 2003. godine.

Brojke kako izbeglica tako i interno raseljenih lica u Srbiji i Crnoj Gori nešto su manje od onih iz 2003. godine. Ovo se može pripisati nizu činilaca koji uključuju i sledeće:

- Neke izbeglice su se odlučile da uzmu državljanstvo Srbije i Crne Gore.
- Manji broj (KZI procenjuje 0,2%) interno raseljenih lica sa Kosova 'preregistrovao se' u Srbiji i uspešno registrovao kao lokalno stanovništvo (ovo je omogućeno zakonom iz 2002).
- Neka interno raseljena lica u Crnoj Gori preselila su se u Srbiju, ili su se 'registrovala' u Srbiji da bi primala socijalnu pomoć i uživala neznatno veća prava koja su im tu bila dostupna, čak i kada su ta lica fizički ostajala u Crnoj Gori. Mali broj interno raseljenih lica je dobio boravište u Crnoj Gori (ako su bila rođena u Crnoj Gori, ili su posedovala poželjne kvalifikacije, ili pak imovinu u Crnoj Gori u vreme kada su raseljena).
- Prema procenama UNHCR-a, manje od 2% interno raseljenih lica vratilo se iz Srbije i Crne Gore na Kosovo.

3. Humanitarna situacija

3.1 Humanitarne praznine

U martu i aprilu 2005, MKCK je naručio procenu ugroženosti u okviru populacije interno raseljenih lica sa Kosova koja žive u Srbiji i Crnoj Gori kao deo evaluacije svojih prelaznih aktivnosti realizovanih između 2001. i 2004. godine.

Procena se bazirala na intervjuima sa interno raseljenim licima i lokalnim stanovništvom sprovedenim u njihovim domaćinstvima u Beogradu, Bujanovcu, Kragujevcu, Kraljevu, Nišu, i Novom Sadu, u Srbiji, i u Podgorici i Beranama, u Crnoj Gori. Korišćena je modifikovana verzija metodologije analize ekonomije domaćinstava (AED). Osim toga, analiza je potkrepljena i razgovorima s relevantnim sagovornicima za ovu oblast, kao i konsultovanjem dodatnih izvora podataka.

Rezime nekih važnih nalaza Procene ekonomije domaćinstava dat je dole u tekstu da bi se istakla ozbiljna zabrinutost MKCK-a u pogledu nezadovoljenih humanitarnih potreba unutar populacije interno raseljenih lica u Srbiji i Crnoj Gori:

- Nedostaju noviji podaci o broju interno raseljenih lica koja žive ispod nivoa minimalne socijalne sigurnosti (NMSS), kao i broj interno raseljenih lica koji žive između NMSS-i i zvaničnog nivoa siromaštva.
- Kao što nedostaju noviji podaci, tako i Istraživanje životnog standarda u Srbiji (2003), na kome se zasniva Strategija smanjenja nivoa siromaštva, nije uzelo u obzir populacije interno raseljenih lica ili izbeglice. Podaci iz Crne Gore² (takođe iz 2003.) ukazuju na to da u ovoj republici 60% Roma (interno raseljenih, izbeglica i rezidenata) i 48% interno raseljenih lica koja su ne-Romi žive ispod nivoa siromaštva. To znači da 54% (8.945 ljudi) interno raseljenih lica tamo danas žive u siromaštvu. Ako uzmemo isti prag siromaštva koji se koristi u Crnoj Gori, onda bi ukupni broj interno raseljenih lica koja žive u siromaštvu iznosio 103.318. Nije utvrđeno da se nivoi prihoda i rashoda značajno razlikuju u Srbiji i Crnoj Gori. Ove cifre je neophodno potvrditi jednim opsežnim istraživanjem u Srbiji, ali nema nikakve sumnje da hiljade interno raseljenih lica i dalje ostaju najugroženiji.

---

² Institut za strateške studije i prognoze (ISSP); Istraživanje o domaćinstvima Roma, Aškalija I Egipćana, izbeglica i interno raseljenih lica (2003)

- Uprkos izvesnom poboljšanju makroekonomskih pokazatelja, izgleda da su se pogoršali uslovi za najsiromašnije među populacijama kako raseljenih, tako i lokalnog stanovništva. Na ovo utiče visoka stopa nezaposlenosti i spori napredak procesa privatizacije državnih preduzeća, koja će i inače redovno doprinosti gubitku radnih mesta tokom prvih faza tranzicije. Što se tiče raseljenih, dodatni činioci obuhvataju eroziju imovine, nemogućnost pristupa imovini na Kosovu i njene prodaje, teškoće u pristupu socijalnim uslugama (zbog toga što mnogima nedostaju dokumenta a i zbog birokratske krutosti), zatvaranje kolektivnih centara i smanjenje humanitarne pomoći.
- Nacionalne strategije koje se bave problemima izbeglica i interno raseljenih lica i u Srbiji i u Crnoj Gori obuhvataju mere planirane da olakšaju povratak raseljenih na Kosovo i da im obezbede naknadu za štetu na imovini ili gubitak imovine. Iako su ovi planovi dobrodošli, ovim trajnim rešenjima dat je prioritet nad lokalnom integracijom interno raseljenih lica, mada se integracija čini kao jedino moguće rešenje za većinu interno raseljenih, barem na kratak ili srednji rok.
- Ni u Srbiji, ni u Crnoj Gori, interno raseljeni nisu u mogućnosti da ostvare svoja prava kao građani, što pogoršava njihovu ugroženost. U poređenju sa lokalnim stanovništvom, oni nisu dovoljno zastupljeni na spiskovima za socijalnu pomoć (materijalno obezbeđenje porodice ili MOP). U Crnoj Gori, interno raseljena lica ne ispunjavaju uslove za sticanje prava ni na kakav redovan oblik državne pomoći, i oni su realno isključeni sa zvaničnog tržišta rada. Mnoga interno raseljena lica nemaju prebivalište i teško da mogu da ostvare pouzdan pristup rešavanju stambenog pitanja. Ova pitanja zahtevaju hitno rešavanje.
- Postoje izvesni dokazi da su interno raseljena lica ugroženija od izbeglica. Ovo je delimično posledica i toga što izbeglice (prvenstveno iz Bosne i Hercegovine, i Hrvatske) žive duže u Srbiji i Crnoj Gori od interno raseljenih lica, što imaju bolje obrazovanje od interno raseljenih lica, i u mogućnosti su da svoja prava obezbede dobijanjem državljanstva. U svakom slučaju, neophodno je dalje komparativno istraživanje ugroženosti izbeglica i interno raseljenih lica.
- Zatvaranje zvaničnih kolektivnih centara (koji se dotiraju) imalo je za posledicu izmeštanje siromaštva. Interno raseljena lica koja

moraju da žive u privatnom smeštaju mogu, u stvari, da imaju manji prihod na raspolaganju za osnovne troškove nego oni koji žive u dotiranim centrima.

- Detaljna analiza dinamike priliva sredstava domaćinstava interno raseljenih lica i lokalne populacije otkriva da veoma malo njih zaista živi ispod minimalnog nivoa socijalne sigurnosti. Međutim, s obzirom na uslove života onih najsiromašnijih, njih bi i dalje trebalo smatrati najugroženijom kategorijom kojoj je neophodna socijalna zaštita. Ovo je naročito slučaj sa interno raseljenim Romima, mada su i najsiromašniji ne-Romi takođe izloženi riziku.
- Siromašna interno raseljena lica skoro potpuno zavise od 'sive ekonomije' (tj. neregulisanog, nepouzdanog i socijalno neosiguranog zaposlenja). Ona interno raseljena lica koja žive na selu (uglavnom ne-Romi) zarađuju ponešto od poljoprivredne proizvodnje, dok se interno raseljeni Romi iz gradskih sredina u velikoj meri izdržavaju putem reciklaže smeća i korišćenja odbačenih artikala.

3.2 Profil siromaštva

Od okončanja vazdušnih udara NATO pakta i izbornog poraza predsednika Slobodana Miloševića 2000. godine, Srbija i Crna Gora su ostvarile skromno privredno poboljšanje na makro nivou. Inflacija je, između 2002. i 2003. godine, takođe opala sa 18% na 11,2% u Srbiji, a u Crnoj Gori sa 11.8% na 6.7%. Međutim, procena ekonomije domaćinstava ukazuje na to da ovi obećavajući makroekonomski trendovi kriju jednu turobniju sliku života onih najsiromašnijih. Nezaposlenost je sa 28% u 2002. porasla na 34,5% u 2003, a 2005. se očekuje da će zbog restrukturisanja ili privatizacije osam najvećih javnih preduzeća posao izgubiti čak 130.000 zaposlenih.

Ovom pogoršanju života kako interno raseljenih, tako i siromašnog lokalnog stanovništva, doprinose sledeći činioci:

- Spora dinamika privatizacije preduzeća u državnom vlasništvu dodatno pogoršava situaciju, jer problem postojeće nezaposlenosti ne kompenzuje nijedna ekonomska korist koju privatizacija treba da donese.
- Opšta nezaposlenost je povećala konkurenciju za poslove i oborila vrednost nadnica. U 2004, crnogorske vlasti su donele propis da poslodavci koji zaposle radnike-izbeglice ili interno raseljena lica-nerezidente moraju da plate EUR 2,5 dodatnog poreza dnevno (cilj ove mere je bio da ohrabri lokalne radnike da se prijave za rad u zvaničnom sektoru, a ne da se izdržavaju od sive ekonomije). Ovom merom su realno zatvorena vrata zvaničnog sektora za izbeglice i interno raseljena lica.
- Došlo je do znatnog smanjenja raspoloživih količina humanitarne pomoći, jer su mnoge nevladine organizacije (NVO) smanjile pomoć interno raseljenim licima ili su je potpuno ukinule.
- Ono malo sredstava koja su interno raseljena lica imala kada su prvobitno raseljena uveliko su se smanjila, a malo toga je učinjeno da se omogući onima koji imaju imovinu na Kosovu da je prodaju ili da za nju dobiju naknadu.
- Kolektivni centri su u postupku zatvaranja, a dugoročne potrebe smeštaja interno raseljenih lica se ne rešavaju. Prema podacima Komesarijata za izbeglice iz februara 2005, u Srbiji su još uvek otvorena 122 zvanična kolektivna centra, od kojih država planira da zatvori 52 do kraja 2005. godine. U CG je od trenutno tri zvanična kolektivna centra planirano da u 2006 ostane samo jedan. Iako se za izbeglice i lokalno stanovništvo grade neki alternativni besplatni ili dotirani stambeni objekti, interno raseljena lica nisu imala mnogo

koristi od ovih akcija. Izgradnja novih kuća ne teče u meri dovoljnoj da se obezbedi smeštaj svih onih koji moraju da napuste kolektivne centre.

- Već pomenuta nedovoljna zastupljenost interno raseljenih lica na spiskovima korisnika socijalne zaštite onemogućava im ostvarivanje brojnih socijalnih prava. Iako je nivo usluga veoma ograničen kako za interno raseljena lica, tako i za izbeglice i siromašno lokalno stanovništvo, interno raseljeni se i dalje suočavaju sa dodatnim teškoćama da uopšte ispune uslove za dobijanje ovih usluga. Interno raseljena lica se i dalje suočavaju sa teškoćama da se kvalifikuju za sticanje prava na mnoge oblike socijalne podrške (naročito materijalnog obezbeđenja porodice i dečjih dodataka) zbog nedostatka dokumenata.
- Dodatni problem za interno raseljena lica je i to što im se mnogi oblici socijalne podrške (kao što je naknada za zaposlene onima koji su radili u sektoru javnih usluga na Kosovu) nude samo po znatno umanjenoj stopi u odnosu na onu koja je inače potencijalno dostupna.

Najsiromašniji deo Srbije je jugoistočni deo odakle je visoka stopa nezaposlenosti mlađe seosko stanovništvo oterala u Niš i Beograd, kao i na tržište sive ekonomije, na kome se izdržavaju od nadnica, sitne trgovine i ostalih neregulisanih i neredovnih oblika zarade. Međutim, prema Strategiji za smanjenje siromaštva (SSS), ovaj deo zemlje je doživeo i najveći porast životnog standarda, što ukazuje na fleksibilnost neformalnog sektora u pogledu apsorpcije novih radnika, čak i kada su stope zarada ekstremno niske.

U Crnoj Gori sever je znatno siromašniji od centralnih i južnih oblasti, a upravo na severu je smešten najveći broj najugroženijih interno raseljenih lica s Kosova. Ovo surovo planinsko područje pruža sasvim malo mogućnosti za zaradu tokom gotovo šestomesečnih zimskih uslova, tako da mnoga domaćinstva moraju da na po nekoliko meseci godišnje šalju svoje članove u priobalje u potragu za dnevnim poslovima kojima bi izdržavali svoje porodice.

4. Pravni problemi i problemi zaštite

Iako postoji ograničena mogućnost da će interno raseljena lica u bliskoj budućnosti moći da se vrate na Kosovo, MKCK je, u skladu sa svojim mandatom, nastavio da brine o ovoj populaciji u teškom socijalnom i ekonomskom okruženju, koje je izvesne kategorije interno raseljenih, a naročito žene, decu i manjinske grupe, izložilo pritiscima koji su iziskivali mere zaštite.

4.1 Pravni status interno raseljenih u Srbiji i Crnoj Gori

U Srbiji i Crnoj Gori, interno raseljena lica se suočavaju s teškoćama u ostvarivanju svojih punih građanskih prava. U Srbiji, u odsustvu nekog vladinog tela koje bi imalo konkretna ovlašćenja da štiti i pomaže interno raseljena lica, Komesarijat za izbeglice je preuzeo neke od ovih odgovornosti.

Nacionalne strategije koje se bave problemima izbeglica i interno raseljenih lica ratifikovane su i u Srbiji (maj 2002.) i u Crnoj Gori (mart 2005.). Ukupni troškovi realizacije projekata obuhvaćenih ovim strategijama procenjuju se na EUR 480 miliona u Srbiji, odnosno EUR 100 miliona u Crnoj Gori. U Srbiji donacije namenjene realizaciji ove politike pristižu sporo, dok se u Crnoj Gori u proleće 2005. godine očekuje održavanje donatorske konferencije. Nijedna od ovih strategija nije ponudila rešenja za značajnija pitanja stanovanja, zapošljavanja, regulisanja statusa i pristupa zdravstvenom osiguranju za interno raseljena lica.

U Srbiji, realizacija programa nacionalne strategije fokusirana je samo na izbeglice. Sama strategija je prvenstveno fokusirana na povratak na Kosovo kao poželjno rešenje za interno raseljena lica, i malo pažnje poklanja pitanjima integracije. Slično je i u Crnoj Gori, gde se, uprkos pominjanju traženja trajnih rešenja za interno raseljene, najveći akcenat stavlja na olakšavanje povratka na Kosovo ili na dalje selidbe u Srbiju ili drugde.

Sve ovo se na interno raseljena lica i izbeglice odražava tako što mnogi među njima ne uspevaju da dobiju isti status i usluge kao i njihovi sugrađani. Ovo uključuje i pitanja kao što su: mogućnost da dobiju lična dokumenta, da ostvare imovinska prava, da im se omogući zdravstvena zaštita ili pristup socijalnim davanjima. Ovo dovodi do siromaštva koje ima više-dimenzionalni karakter i sastoji se kako od neimaštine, tako i od nedostatka pristupa socijalnim uslugama i jednakom zakonskom tretmanu.

4.2 Posebna problematika interno raseljenih u Crnoj Gori

Vlasti u Crnoj Gori prema izbeglicama i interno raseljenim licima sprovode politiku koja se razlikuje od one u Srbiji. Vlada Crne Gore interno raseljena lica smatra građanima Srbije, pa im, shodno tome, ne odobravaju stalno prebivalište. Crna Gora daje prioritet republičkom državljanstvu u odnosu na državljanstvo državne zajednice. Crnogorsko državljanstvo se može dobiti tek posle deset godina stalnog prebivališta i zato interno raseljena lica očigledno nemaju tu mogućnost, mada su mnoge izbeglice iz Bosne i Hrvatske ipak uspele da dobiju državljanstvo. Međutim, kao što je istaknuto u Analizi o položaju interno raseljenih lica s Kosova u Srbiji i Crnoj Gori koju je sačinila Radna grupa za interno raseljena lica: Zakon i praksa, "Interno raseljena lica su građani Srbije i Srbije i Crne Gore kako je propisano članom 8. Ustavne povelje Državne zajednice Srbije i Crne Gore."

Interno raseljenim licima i izbeglicama u Crnoj Gori se izdaju samo privremene potvrde o prebivalištu preko Komesarijata za raseljena lica Vlade Republike Crne Gore. Prema tome, interno raseljenim licima je praktično nemoguće da ispune ovakve zahteve za sticanje državljanstva.

Zato što ih smatraju građanima Srbije, stav je da je i zaštita i pomoć interno raseljenim licima takođe odgovornost Srbije. Međutim, smatrajući Crnu Goru delom zajedničke države, Srbija smatra da potrebe interno raseljenih lica spadaju u delokrug odgovornosti i crnogorske administracije, i zato ne obezbeđuje pomoć interno raseljenim licima koja žive u Crnoj Gori. Bez dokaza o prebivalištu, interno raseljena lica u Crnoj Gori ne mogu da prijave imovinu ili trgovinsku delatnost. Ona ne mogu da dobiju ni pomoć za nezaposlene, i zato tamo ne postoji nijedan redovan program za pomoć najugroženijima koji bi, recimo, obuhvatao samohrane majke, stare ljude bez sredstava za život, invalide, siročad i druge.

Crna Gora, međutim, interno raseljenim licima obezbeđuje primarnu zdravstvenu zaštitu, kao i osnovno i srednjoškolsko obrazovanje. I UNHCR pruža izvesnu pomoć, od slučaja do slučaja, interno raseljenim licima kojima je neophodno specijalističko lečenje u Srbiji (u većini slučajeva pomoć pokriva samo troškove prevoza do Srbije, jer se podrazumeva da je lečenje tamo besplatno). Komesarijat za raseljena lica obezbeđuje jednokratnu pomoć za najurgentnije slučajeve, ali s obzirom na ozbiljnu oskudicu sredstava, Komesarijat nije u mogućnosti da obezbeđuje dugoročnu zaštitu bilo kom raseljenom licu, čak i kada bi za to postojala volja.

Uredba iz 2000. o nepriznavanju saveznih odluka koju je donela Skupština Crne Gore propisuje da Crna Gora neće priznavati zakonodavstvo Savezne države koje nisu odobrili "zakonski i legalni predstavnici Crne

Gore". Prema tome, Crna Gora ne priznaje ni Zakon o zaštiti prava i sloboda nacionalnih manjina, ni Nacionalnu strategiju o Romima.

4.3 Teškoće s dokumentima

Mada su interno raseljenim licima u Srbiji zakonski zagantovana ista prava i usluge kao i ostalim građanima, u praksi mnoga raseljena lica ne mogu da dobiju pristup socijalnoj zaštiti zato što nemaju dokumenta kojima dokazuju svoj status interno raseljenih lica, svoj osnovni identitet, ili radne isprave. U mnogim slučajevima, ovo je posledica logističkih i finansijskih teškoća vezanih za pribavljanje ili zamenu dokumenta u opštinskim kancelarijama koje su sa Kosova izmeštene u južnu Srbiju nakon 2000. Osim toga, komplikovana birokratska procedura i očigledna nespornost nekih opština da pomognu i olakšaju napore interno raseljenih lica da dobiju dokumenta, osujećuju napore raseljenih da regulišu svoj status. Kako je 2004. primetila radna grupa za interno raseljena lica, "građanin bez osnovnih ličnih dokumenata je marginalizovani građanin koji ne može da ostvari svoja prava i ispuni svoje dužnosti, niti može da koristi date usluge i u društvu učestvuje politički, ekonomski i socijalno".

Da bismo dali primer birokratskog lavirinta kroz koji interno raseljena lica moraju sebi da prokrče put ne bi li podneli zahtev za osnove usluge, navešćemo činjenicu da od njih može biti traženo i do 17 različitih vrsta dokumenta kako bi njihov zahtev za materijalno obezbeđenje porodice (MOP) mogao biti razmatran.

Među onima kojima nedostaju dokumenata ima nesrazmerno mnogo Roma, od kojih mnogi nisu ni bili registrovani pre raseljavanja. Norveški savet za izbeglice procenjuje da između 30 i 35% Roma nikada nisu bili registrovani. Trenutno ne postoji nijedan pravni mehanizam koji bi ovakvim licima omogućio da se registruju. Oni koji to pokušavaju da učine, moraju da prođu kroz veoma dugotrajnu i složenu proceduru "naknadne registracije." Prema saznanjima specijalizovanih organizacija, ovakvi slučajevi se u praksi veoma retko pozitivno rešavaju.

Uz posebno visok stepen nepismenosti, i nenaviknutost na posedovanje dokumenta, Romi su u velikoj meri lišeni mogućnosti da ispune uslove za sticanje prava na socijalnu pomoć. Nedostatak dokumenata Rome *de facto* čini apatridima.

4.4 Ispunjavanje uslova za pomoć države

U Crnoj Gori, interno raseljena lica ne ispunjavaju uslove za primanje pomoći u vidu materijalnog obezbeđenja porodice. Iz tog razloga, Program novčane pomoći MKCK-a u Crnoj Gori nije podrazumevao mogućnost da

Vlada preuzme krajnju odgovornost za pomoć najugroženijim interno raseljenim licima (mada je Vlada Crne Gore, u stvari, pokrivala 50% troškova Programa novčane pomoći), dok je u Srbiji, gde interno raseljena lica imaju pravo da konkurišu za naknadu putem materijalnog obezbeđenja porodice, načelo preuzimanja korisnika od strane državnog socijalnog sistema bilo od ključne važnosti za koncipiranje projekta.

Presudan element u utvrđivanju ispunjenosti uslova za sticanje prava na materijalno obezbeđenje porodice bile su kućne posete u koje su odlazili zaposleni u Centrima za socijalni rad (CSR). Radnicima Centara za socijalni rad je dato 'diskreciono pravo' da procenjuju uslove života podnosioca zahteva, i da prihvate ili odbiju zahtev na osnovu subjektivne odluke o tome da li je konkretna porodica zaista siromašna. Postoje kritike da odluke procenjivača mogu nepravedno da diskvalifikuju i one koji bi objektivno trebalo da budu uključeni. Osoblju u Centrima za socijalni rad moglo je takođe biti mnogo teže da prati postupak obrade zahteva za materijalno obezbeđenje porodice koje su podnosili interno raseljeni, nego što je to inače slučaj sa lokalnim stanovništvom, jer raseljena lica često menjaju mesto stanovanja, što zahteva više vremena za kućne posete i čini ih skupljim. Usled nemogućnosti da priušte zapošljavanje dodatnog osoblja ili isplaćivanje naknada za dodatno zalaganje osoblja koje je odlazilo u ove posete, mnogi interesenti za Program novčane pomoći MKCK-a nisu bili ispraćeni do kraja, pa su na kraju bili odbijeni na osnovu drugih kriterijuma, a ne na osnovu kućnih poseta.

Postoji opšta saglasnost da program materijalnog obezbeđenja porodice nije u mogućnosti da zadovolji potrebe svih onih koji su siromašni, čak ni među lokalnim stanovništvom. Neki su čak izrazili zabrinutost da bi između ove dve grupe verovatno porasla napetost ako bi veliki broj interno raseljenih lica iznenada dobio pomoć koja ne bi bila praćena srazmernim povećanjem pomoći lokalnom stanovništvu.

Procena ekonomije domaćinstava uzela je u obzir kako zvanične, tako i nezvanične izvore prihoda i rashoda. Ovo je pokazalo da čak i najsiromašnija domaćinstva često imaju veći nivo prihoda nego što ukazuje nivo minimalne socijalne sigurnosti. Međutim, jasno je da je praktično nemoguće za domaćinstvo da živi na nivou ili ispod nivoa minimalne socijalne sigurnosti. Isto tako je, međutim, jasno za ona domaćinstva koja žive blizu nivoa minimalne socijalne sigurnosti, a koja su dosad mogla da prežive, da i najmanja promena njihovog tako slabog materijalnog stanja, ili unutar šireg ekonomskog okruženja, može da ih gurne u bedu.

5. Pristup MKCK-a pružanju pomoći

5.1 Program novčane pomoći

Program novčane pomoći je pokrenut 2004. kako bi pomogao interno raseljenim licima sa Kosova koja žive u siromaštvu sa zvaničnim mesečnim prihodom ispod nivoa minimalne socijalne sigurnosti (NMSS).

Srbija

U Srbiji je ovaj program osmišljen u saradnji sa Ministarstvom za rad, zapošljavanje i socijalnu politiku (MRZSP), Komesarijatom za izbeglice (KZI) i Crvenim krstom Srbije (CKS) kako bi se pronašlo trajno rešenje za pomoć najugroženijim domaćinstvima interno raseljenih lica.

Program novčane pomoći obezbeđivao je 30 EUR po porodici mesečno, a njime je bilo obuhvaćeno 6.000 najugroženijih porodica interno raseljenih lica. Bilo je planirano da Ministarstvo za rad, zapošljavanje i socijalnu politiku postepeno preuzima korisnike ove pomoći na svoja jaslja po prognoziranoj stopi od 500 porodica mesečno u periodu od 12 meseci. Cilj je bio da krajem 2004. one porodice koje su ispunile kriterijume Ministarstva budu asimilovane u republički sistem socijalne zaštite u okviru koga bi primale redovnu i dugoročnu socijalnu zaštitu. Komisije za razmatranje zahteva, koje su činili predstavnici Ministarstva za rad, zapošljavanje i socijalnu politiku, Komesarijata za izbeglice i Crvenog krsta Srbije, identifikovale su korisnike Programa novčane pomoći na osnovu zahteva i procesa provere.

Program je nadgledala Radna grupa koja se sastajala jednom mesečno da bi odabrala porodice koje treba da provere Centri za socijalni rad. Radna grupa koju su činili predstavnici Ministarstva za rad, zapošljavanje i socijalnu politiku, Komesarijata za izbeglice, Međunarodnog komiteta Crvenog krsta i Crvenog krsta Srbije, pružala je i tehničku podršku programu. To je obuhvatalo sastavljanje i distribuciju spiskova korisnika i porodica obuhvaćenih ovim programom, koje je trebalo da provere Centri za socijalni rad, kao i praćenje protoka sredstava do krajnjih korisnika.

Najveća prepreka na putu ka ostvarenju ovog programa ogledala se u teškoćama koje su interno raseljena lica imala da prikupe sva dokumenta neophodna za njihovo uključjenje u državni sistem socijalne zaštite. Tačnije rečeno, da bi dokazali da ispunjavaju potrebne uslove, pojedinci su morali da prikupe i do 17 različitih dokumenata, koja interno raseljena lica ne mogu lako da dobiju. Učinjen je pokušaj da se pregovorima sa novonaimenovanim Ministrom za rad, zapošljavanje i socijalnu politiku ublaže zahtevi vezani za dokumenta potrebna interno raseljenim licima.

Crna Gora

U saradnji s Ministarstvom za rad i socijalno staranje, Komesarijatom za raseljena lica Republike Crne Gore i Crvenim krstom Crne Gore, 1.500 najugroženijih porodica interno raseljenih u Crnoj Gori dobijalo je pomoć od 30 EUR mesečno. Ministarstvo je paritetnim novčanim iznosom doprinelo Programu novčane pomoći, koja je isplaćivana preko Komesarijata. Interno raseljena lica, međutim, nisu bila uključena u sistem socijalne zaštite, zbog neispunjavanja rezidencijalnog uslova. Program se završio u decembru 2004.

5.2 Mikroekonomske inicijative

Svrha mikroekonomskih inicijativa u Srbiji i Crnoj Gori bila je da se iznađu alternativni oblici za pomoć u hrani koja je dotad deljena interno raseljenim licima. Cilj je bio da se ponude održivi oblici ekonomske podrške koji bi pomogli ljudima da postanu socijalno i ekonomski obezbeđeni u svojim novim sredinama. Za većinu korisnika, očekivani ishod je bio da im se merljivo povećaju mogućnosti za održivo poboljšanje životnih uslova, i tako im se omogući da u rasejanju žive dostojanstveno. Manje opipljiv ishod je bio to da su se korisnici osećali osnaženi, i da su samim tim stekli veću kontrolu nad svojim životima.

5.2.1 Program namenskih donacija

Mikroekonomske namenske donacije mogu biti definisane kao doniranje jednog ili više proizvodnih sredstava namenjenih izabranom ugroženom korisničkom domaćinstvu, u očekivanju da će takvo ulaganje korisniku pomoći da ostvari veće prihode. Program namenskih donacija MKCK-a bio je potencijalno namenjen stotinama različitih privrednih delatnosti. U ovom obliku, program je mogao da uzme u obzir lični profil (veštine, zanimanje, obrazovanje) i geografsku lokaciju (gradska ili seoska) većine interno raseljenih lica, i da stoga na efikasan način odgovori na njihove potrebe. Izborni kriterijumi su pokrivali četiri ključna parametra: ugroženost, motivaciju, sposobnosti i resurse. Ovaj program je završen u decembru 2004.

5.2.2 Program mikrokredita

Program mikro kredita je bio shvaćen kao način da se pomogne preduzimljivim interno raseljenim licima da započnu ili prošire posao. Ovo bi u, krajnjem ishodu, dovelo do stvaranja profita i novih radnih mesta za njihove šire porodice, a i za zajednicu interno raseljenih lica u celini. Utvrđeno je da su mikrokrediti značajan katalizator u integraciji interno raseljenih lica u lokalne zajednice onda kada pružaju neku korisnu uslugu lokalnom stanovništvu. Dobrobit za zajednicu interno raseljenih lica ogledala se i u

isticanju uspešnih uzora. Kriterijumi za selekciju korisnika Programa mikrokredita razlikuju se od onih za Program namenskih donacija. Spособnost korisnika zajma da ga uspešno otplaćuje bila je od primarnog značaja za održivost projekata mikrokredita. U ovom projektu, ispunjavanje uslova za dobijanje zajma bila je bazirana kako na statusu interno raseljenog lica, tako i na njegovoj sposobnosti da taj zajam otplaćuje. Program je bio realizovan posredstvom lokalne institucije specijalizovane za mikrofinansiranje (IMF). Osim ponuđenih malih kredita za ekonomski aktivna interno raseljena lica, drugi cilj programa bio je da se razviju i ojačaju terenski kapaciteti odabranog IMF-partnera u smislu sposobnosti dosezanja do najsiromašnijih, kao i kvaliteta i primerenosti pruženih usluga. Direktna realizacija programa završena je u decembru 2004. Međutim, IMF-partner je nastavio da iz obrtnog fonda MKCK-a daje kredite i u januaru i februaru 2005. Na osnovu nalaza Pregleda Programa mikrokredita, MKCK će odlučiti da li će i dalje, u celini ili delimično, donirati iznos obrtnog fonda, ili će ga u potpunosti povući iz institucije za mikrofinansiranje.

5.2.3 Program stručne obuke

Cilj ovog programa je bio da unapredi veštine i sposobnosti odabranih korisnika, i time poveća njihove šanse da nađu stalno zaposlenje na lokalnom tržištu rada, ili u okviru njihovog sopstvenog poslovanja. Program je bio realizovan kroz lokalne obrazovne institucije (na primer "radničke univerzitete" u Srbiji, a u CG kroz republički Zavod za zapošljavanje), i ostale privatne ustanove ovlašćene za rad od strane Ministarstva obrazovanja. Tokom kursa, polaznicima je bila obezbeđena odgovarajuća literatura, plan i program, kao i teoretska nastava i praksa. Organizovani su i završni ispiti, a uspešnim polaznicima dodeljene diplome. Kriterijumi za selekciju i ostali zadaci u vezi sa realizacijom programa bili su slični onima koji su definisani za Program namenskih donacija. Stepem do koga su potencijalni korisnici ispunjavali potrebne kriterijume prosuđivan je tokom intervjuva vezanog za ekonomiju njihovog domaćinstva, što je bio i najbitniji element procesa selekcije. Ovaj program je završen u decembru 2004.

5.3 Efekti pristupa pomoći MKCK-a

Ukupni učinci Programa namenskih donacija i Mikroekonomskih inicijativa realizovanih između 2001. i 2004. godine su sledeći:

Program novčane pomoći:

U 2004, tokom čitave godine, pomoć je primilo skoro 6.000 domaćinstava interno raseljenih lica u Srbiji i 1.500 domaćinstava u Crnoj Gori.

Program namenskih donacija:

Između 2001. i 2004. godine obezbeđene su namenske donacije u naturi za 3.279 interno raseljenih domaćinstava u Srbiji i Crnoj Gori.

Program mikrokredita:

Između 2002. i 2004., krediti su dodeljeni u 416 domaćinstava interno raseljenih lica u Srbiji.

Program stručne obuke:

Između 2002. i 2004., pristup stručnoj obuci obezbeđen je za 897 domaćinstava interno raseljenih lica u Srbiji i Crnoj Gori.

Efekti ova četiri programa opisani su u sledećim tačkama:

- Uprkos teškoćama utvrđenim u prvim fazama realizacije, ustanovljeno je da su Program novčane pomoći, Program namenskih donacija, Program mikrokredita i Program stručne obuke predstavljali važne, delotvorne i primerene intervencije u ovom kontekstu tranzicije.
- Ovaj pristup je za MKCK predstavljao relativnu novinu, a njegova analiza je pokazala da ga još treba uskladiti, naročito u odnosu na vremenski okvir koji je bio prekratak da bi se dostigao maksimum u postizanju što dugoročnijeg efekta na korisničko domaćinstvo. Vremenski okvir od tri do četiri godine bio bi u tom smislu najučinkovitiji.
- Kombinovanjem barem dva od ukupno četiri projektna instrumenta (kao što su novčana pomoć i mikroekonomsko ulaganje, kao i namenske donacije u naturi) kod iste korisničke grupe povećao bi se ukupan učinak i koherentnost, čak i uz manju pokrivenost. Kombinovanje, redosled i usmerenost ova četiri programska instrumenta mogla bi biti predmet daljih istraživanja.
- Bitni činioci uspešnosti programa jesu kapacitet, obučenost i motivacija osoblja, kao i njihova blizina korisniku, naročito u odnosu na one najugroženije.
- Odnos sa ograncima Nacionalnog društva Crvenog krsta, takođe je bitno doprineo uspehu programa u njegovom dosezanju do onih najugroženijih.

- Pristup oslanjanja na bazu povećava delotvornost programa, korisnikov osećaj vlasništva nad njime, kao i uključenost u osmišljavanje i realizaciju mikroekonomskih inicijativa.
- Posebna usmerenost ovog programa na najugroženije ciljne podgrupe, kao što su Romi, bila je od velike vrednosti i mogla bi se dalje uspešno nadgrađivati kroz jedan strateški pristup saradnje s vladom, agencijama za organizaciju kampanja, međunarodnom zajednicom i samim Romskim grupama.
- Procena bi trebalo da, uz zvanični i nezvanični prihod, uzme u obzir i nivoe rashoda i potrošnje u domaćinstvu. Dodatni faktori treba da obuhvate osećaj zadovoljstva na psihosocijalnom planu, nivo integrisanosti u lokalnu sredinu, pristup socijalnim uslugama i uključenost korisnika u rad koji mu nudi dostojanstvo i osećaj da može više.
- Primena pilot faza dragocena je za usmeravanje dugoročnog planiranja ovih vrsta programa.
- U Srbiji treba sprovesti opšti popis interno raseljenih lica i analizu prihoda i rashoda njihovih domaćinstava, uz primenu metodologije koja se koristi u Istraživanju životnog standarda stanovništva. Poseban napor treba uložiti na planu registracije i procene životnih uslova Roma i ostalih manjinskih grupa u Srbiji i Crnoj Gori.

Utvrđeno je da su Programi novčane pomoći, namenskih donacija, mikrokredita i stručne obuke koje je MKCK realizovao između 2001. i 2004. ne samo sačuvali najugroženija interno raseljena lica od neprihvatljivih teškoća, već su i obnovili ili sačuvali njihovo dostojanstvo, nadu i samopoštovanje. Omogućivši interno raseljenim licima da izađu iz anonimnosti, da povrate svoju ličnost i da razviju normalne ljudske odnose i interakcije sa lokalnim stanovništvom, ovi programi su im istovremeno pružili i zaštitu. Štaviše, pokušaji MKCK-a da povрати samopouzdanje interno raseljenih lica znatno je smanjilo potrebu za lokalnom pomoći, a unošenje na lokalno tržište ovih skromnih sredstava koja su korisnicima data na raspolaganje putem programa, dovelo je do toga da im lokalno stanovništvo uzvrati boljom podrškom i iskazivanjem veće solidarnosti u teškim i neizvesnim vremenima.

6. Preporuke

Preporuka 1.

I dalje prisutne, specifične humanitarne potrebe interno raseljene populacije i dalje traju, i to u okviru čini se rastućih potreba ukupnog ugroženog stanovništva u Srbiji i Crnoj Gori. Mere koje treba preduzeti treba da uključe:

- Države članice i njihovi nadležni organi treba da preuzmu vlasništvo nad izveštajem međuagencijske Radne grupe za interno raseljena lica o "pravnoj praznini", i da preuzmu precizne akcije na osnovu praktičnih preporuka iznesenih u Izveštaju.
- Donatori treba da razmotre mogućnost da podrže ove akcije nadležnih organa vlasti.
- Donatori treba da nastave da pružaju dragocenu podršku postojećim i novim specijalizovanim organizacijama i nevladinim organizacijama koje su sposobne da upotpune napore vlade da se uhvate u koštac s pitanjem "pravne praznine" definisane u Izveštaju.

Preporuka 2.

U Srbiji treba sprovesti opšti popis i analizu prihoda i rashoda domaćinstava, uz primenu metodologije koja se koristi u Istraživanju životnog standarda stanovništva. Poseban napor treba uložiti da se registruju interno raseljeni Romi i da se prikupe podaci o njihovim uslovima života. Međunarodna zajednica treba da podrži Komesarijat za izbeglice (vladino telo sa *de facto* odgovornošću za interno raseljena lica), ili neko nezavisno telo koje raspolaže dovoljnim kapacitetom da to izvede.

Preporuka 3.

Dodatni porez (EUR 2,5 dnevno) koji poslodavci u Crnoj Gori moraju da plate kada zaposle izbeglice i interno raseljena lica treba da bude ukinut.

Preporuka 4.

Pomoć interno raseljenim licima treba da bude integrisana sa pomoći siromašnim izbeglicama i lokalnom stanovništvu kako bi se zadovoljile opšte potrebe najsiromašnijih segmenata društva i umanjio rizik od napetosti između različitih kategorija stanovništva.

Preporuka 5.

Trajna rešenja stambenih problema interno raseljenih lica treba iznaći u izgradnji jeftinih stanova i davanju rezidentnog statusa interno raseljenim licima širom Srbije i Crne Gore.

Preporuka 6.

Lokalno romsko i romsko interno raseljeno stanovništvo suočava se s posebno ozbiljnim socijalnim izopštavanjem i diskriminacijom od strane javnosti, vlade i međunarodnih organizacija. Uslovi u kojima žive Romi daleko su gori od bilo koje grupe stanovništva u Srbiji i Crnoj Gori bez obzira na merne pokazatelje (uključujući tu prihode, uslove stanovanja, zdravlje i obrazovanje). Aktivnosti na planu ublažavanja teškog stanja u kome se Romi nalaze zahtevaju strateški pristup, koordinaciju između vlade, međunarodne zajednice i članova Romske zajednice.

Preporuka 7.

Efikasnu podršku srednjoročnim i dugoročnijim potrebama ugroženih, u ovom slučaju interno raseljenih lica, moguće je pružiti putem novčane pomoći i mikroekonomskih inicijativa. One mogu biti nastavljene i uspešno replicirane kako bi se odgovorilo na ugroženost i siromaštvo u kratko-oročnom do srednjoročnog perioda.

- Donatorska zajednica treba da razmotri mogućnost pomaganja novih inicijativa, koristeći pristup podrške stvaranju sredstava za život, i da podrži postojeće organizacije koje već imaju iskustvo u pružanju široke ponude mikroekonomskih inicijativa, uključujući nepovratnu pomoć, mikrokredite i stručnu obuku.
- MKCK je spreman da pruži potrebne tehničke savete i uputstva kako bi drugim organizacijama pomogao da iskoriste njegovo dragoceno iskustvo koje je stekao pružajući ove vrste pomoći.